

УДК 94(477.83-25):[346.26:746.4]"13/17"

Н. О. Паславська

КРАВЕЦЬКИЙ ЦЕХ У ЛЬВОВІ В КІНЦІ XIV – XVIII ст.: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ

У дослідженні висвітлюється законодавче підґрунтя діяльності, права та привілеї кравецького цеху у Львові, а також простежується генеза заснування та організації кравецького ремесла, як одного з найдавніших та найпоширеніших фахів. Проаналізовано ряд цехових статутів та королівських привілеїв, що дозволяють реконструювати особливості правового статусу кравецької корпорації.

Ключові слова: кравецький цех, ремесло, кравці, правовий статус, привілеї, статутути, Львів.

Кравецьке ремесло у Львові має давню генезу і було розвинене ще від княжих часів, займалися ним представники різних національних громад: українці, поляки, німці та ін., а кравецький цех – один з найдавніших ремісничих організацій в місті. Однак, історіографія кравецького виробництва нечисленна і представлена працями, що мають лише допоміжний характер [1-6]. З огляду на відсутність окремих студій з історії кравецької корпорації, метою публікації є розгляд питань, пов'язаних із правовим уконституванням та діяльністю кравецького цеху (початки організації, надання статутів та привілеїв, особливості цехового права, засади функціонування братства).

Львівські кравці організувалися у ремісничий цех, ймовірно, невдовзі після надання маґдебурзького права місту Львову [7], однак документальні свідчення цьому відсутні. Така практика запроваджувалася насамперед за зразками німецьких ремісничих цехів, звідки походить і сам термін "цех" [4, с. 24]. Інституційному становленню кравецької організації сприяли німецька колонізація, зростання міського населення та пов'язане з ним загострення конкуренції в ремісничому середовищі, пошук ринків збуту товарів тощо. Кравці згадуються в найдавнішій збереженій міській книзі Львова (1382-1389 рр.), написаній після нищівної пожежі 1381 р. [8]. Тут занотовані імена десятиох кравців, однак їх могло бути більше, оскільки не всі ремісники були внесені до книги, а лише ті, що проводили операції з нерухомістю (купували, продавали чи заставляли будинки, земельні ділянки), складали заповіти чи позичали гроші. На початку XV ст., у 1407 р. існувало вже дев'ять ремісничих цехів, серед яких кравецький [9, с. 44]. Про це дізнаємося із постанови ради міста Львова, щоб кожен цех своїм коштом зробив по одній машині для метання стріл із мурів міста, для чого лимарський, крамарський, гарбарський, пекарський, шевський, ковальський, кушнірський, пивоварний та кравецький цехи зобов'язувались сплатити по півкопи грошей [копа – грошова одиниця, що дорівнювала 60 литовських або 75 польських грошей – Н. П.]. Кравці, а також шевці не сплатили визначеної суми, тому рада міста в наступному році знову зобов'язала цехмістрів вказаних цехів сплатити встановлену суму [9, с. 65]. Впродовж 1406-1426 рр. до цеху вступило 16 кравців, які прийняли львівське громадянство [10]. У 1425 р. в дипломі про складання присяги вірності міста Львова королю Владиславу Ягайлу та його нащадкам згадуються імена двох кравецьких цехмістрів – Stanislaus та Iohannes, а печатка цеху підвішена до документу [не збереглась – Н. П.], як свідчення правових засад його функціонування [11, с. 133-134]. Підтвердженням існування кравецького цеху в першій половині XV ст. є також документ міської ради від 1445 р., який наводить Денис Зубрицький у своїй "Хроніці міста Львова", де йдеться про утримання та обслуговування оборонних веж при міському мурі ремісничими цехами [12, с. 95]. Кравецький цех зобов'язувався опікуватись вежею на Галицькій брамі, забезпечувати її потрібною зброєю та амуніцією, а за потреби, брати участь у військових діях. Отож, кравецьке братство було серед перших ремісничих інституцій міста, що пов'язано із виробничими та соціальними потребами міського соціуму Львова, який невпинно зростав за рахунок прибульців з інших місцевостей та потребував задоволення своїх найважливіших споживчих інтересів.

Становлення кравецької корпорації початково відбулося без надання офіційного підтвердження – привілею чи статуту, який би регулював організаційні, виробничі та соціальні складові діяльності. Очевидно, для організації цеху достатнім був дозвіл володаря або його урядника [13, с. 174], а за взірць могла служити модель організації кравецького цеху у Кракові, який вже мав свій статут від 17 серпня 1377 р. [14, с. 382-384]. Також львівські кравці, як підтвердження існування свого братства, могли вважати грамоту руського воеводи Андрія Одровонжа від 13 вересня 1460 р., за котрою на Підзамчі мав вільно виконувати ремесло на користь замку, без вступу до цеху, лише один кравець [15]. В документі не йдеться безпосередньо про цех кравців. Однак, зі скарги львівських райців та міщан на нових ремісників, які самовільно виконують ремесло, не будучи членами цехів, розуміємо, що цеховики намагались відстояти своє право на виготовлення тих чи інших виробів і підтвердити давню генезу існування цехових організацій. Аналогічне підтвердження легітимного статусу цехових корпорацій та їхній протидії позацеховим ремісникам знаходимо в грамоті короля Сигізмунда I від 13 листопада 1509 р., виданій у Львові [16]. В документі йдеться про те, що бурмістр та райці Львова скаржились на львівського старосту Станіслава з Ходеча, котрий всупереч давнім привілеям, дозволив нецеховим ремісникам селитися на передмістях та виконувати різні ремесла. Відтак, за рішенням короля на передмістях Львова перед Краківською брамою дозволялось жити та працювати поза цехом вже двом кравецьким майстрам. Тим самим, розуміємо, що ремісничі цехи Львова, серед яких кравецький, рішуче намагались протистояти в правовому полі позацеховим ремісникам – партачам, яких з економічних мотивів підтримували львівські старости, шляхта та духовенство [17]. Для прикладу, львівські шевці за фундаційні документи свого цеху вважали привілеї короля Владислава III від

21 липня 1444 р., виданий у м. Буді (згідно якого монарх зберігав за львівськими крамарями, пекарями, різниками та шевцями їхні права і звичаї, беручи їх під опіку [18, с. 2-3]) та королівський декрет від 1456 р. (за яким чисельність шевців на Підзамчі обмежувалась до двох майстрів [4, с. 27]).

Запровадження цехової організації в місті означало не лише появу нової форми існування місцевого ремесла, а давало можливість львівським кравцям створити автономну, самоврядну структуру, незалежну в правовому аспекті від державних чинників. Цехмістри, яких обирали щороку в цеху, підпорядковувалися адміністративно лише міській раді, а в судовій сфері – війтові та міському суду. Старші цеху могли контролювати якість виробів своїх майстрів та накладати на них штрафи, дбаючи про престиж корпорації. Також, через цехову організацію кравці здобули шанс бути обраними до міських урядів [4, с. 25]. Цеховий устрій кравецького братства базувався на принципах корпоративності, ієрархії та дисципліни, що були фундаментальними засадами функціонування ремісничого організму.

На правове поле, в котрому знаходились ремісничі цехи Львова впливала загальна атмосфера, в якій перебували ремісники Польської монархії. Так, протягом XV ст. шляхецький сейм своїми ухвалами двічі, у 1420 та 1496 рр., забороняв та ліквідував ремісничі цехи, як такі, що суперечать економічним інтересам шляхти [13, с. 175]. Протягом першої половини XVI ст. сеймові конституції мали тенденцію до поширення (ухвали 1532, 1538, 1543, 1550 рр.) [19, s. 246, 263, 278; 20, s. 8]. Зрештою компромісу було досягнуто з огляду на економічну та соціальну доцільність існування цехів: ціни на ремісничі вироби мали встановлювати королівські чиновники, а цехи не повинні перешкоджати виробничим інтересам шляхти [13, с. 175].

У Кракові король Сигізмунд I 13 вересня 1525 р. видав привілей, яким затверджував права львівських ремісничих цехів [21]. Підставою для видання документа стали суперечки між львівськими та краківськими цехами. Останні вважали, що володіють монополією на навчання і визволення учнів та підмайстрів, тому час навчання хлопців у львівських цехах не враховувався краківськими цеховиками, а майстри зі Львова не могли влаштуватись працювати в цехи Кракова. Декрет короля позбавляв львівських ремісників правової залежності від краківських цехів, а також надавав підстави для монополізації процесу навчання та визволення учнів у містах та містечках Руського й Подільського воєводства та Волині.

Ремісничі корпорації, серед яких кравецька, брали участь в обороні міста. Кравці забезпечували боєприпасами та амуніцією оборонні споруди Львова. За ними була закріплена Кравецька вежа на Галицькій брамі, при потребі цеховики особисто брали участь в обороні міста під час військових нападів та облог [1, s. 29-45]. Відтак, король Сигізмунд I, зважаючи на роль та значення ремісничих цехів у виробничому та оборонному житті міста, стабілізував їхнє правове становище по відношенню до економічних амбіцій шляхти. Так, 27 лютого 1540 р. у Кракові король видав привілей, за яким ремісничі цехи Львова були збережені і підтверджені їхні попередні права та привілеї [22].

Конфронтація з краківськими цехами та позитивний вердикт королівського декрету послужили каталізаторами для уконституювання правової діяльності львівських цехів. Для цього слід було юридично закріпити давні положення організації цехового ремесла у формі цехових статутів, та їх офіційного підтвердження з боку короля чи його урядників. Так, за підрахунками М. Капраля, у XVI ст. 13 цехів отримали статуту від львівських райців, які були підтверджені польськими королями. Надання нових статутів відбулося на урядовому переліку цехмістрів, що присягали у ратуші під час виборів міських урядовців. На початку XVI ст. присягу складали цехмістри [серед яких кравецькі – Н. П.] – 12 цехів, в середині століття – 15, наприкінці століття – 20 [13, с. 176], оскільки міська влада легітимними вважала ті цехи, котрі присягали у ратуші під час виборів міських чиновників.

Кравецький цех законодавчо закріпив своє право на існування привілеєм Сигізмунда I від 10 червня 1533 р., котрим король дозволив львівським кравцям мати свій цех і встановив ряд положень щодо ведення кравецького ремесла [23]. 4 березня 1534 р. львівські райці затвердили статті для кравецького цеху, які стосувалися виконання їхніх майстерських проб та вступу до братства [24, арк. 55 зв. – 56 зв.]. Так, з документа стає зрозумілим, що кравецька корпорація була спільною для представників обох релігій – католиків та православних, отже до братства входили здебільшого поляки, німці та українці. Король Стефан Баторій, на прохання львівських кравців, 5 листопада 1576 р. в Торуні підтвердив декрет Сигізмунда I від 1533 р., а також надав кілька додаткових положень, котрі стосувалися виготовлення "майстерштуки" та вступу в братство [25]. Його наступник, король Сигізмунд III у 1596 р. підтвердив цілковито ухвалу свого попередника [26]. Традиція щоразу підтверджувати цехові статуту після зміни монарха була незмінною для львівських кравців. Король Владислав IV 26 жовтня 1634 р. у Львові підтвердив сфальшовану грамоту львівських райців від 31 жовтня 1533 р. [18, с. 377], яка містила статут кравецького цеху, а також ухвалу цеху від 24 жовтня 1634 р., котра стосувалася заборони виконувати кравецьке ремесло партачами на передмістях Львова у шляхецьких та духовних юридиках [27].

Кравецьке ремесло було привабливою галуззю виробництва для львівських євреїв, очевидно, через попит на товар, що невпинно зростав із збільшенням населення міста. Дійшло до того, що євреї організували власний кравецький цех у 1627 р., а помічниками в них працювали кравецькі челядники [28, s. 471; 29, s. 109-110]. В привілеї короля Сигізмунда II Августа від 11 червня 1570 р., виданого у Варшаві, підтверджується документ його попередника короля Сигізмунда I від 9 квітня 1543 р. (Краків), де вже йдеться про непорозуміння з євреями. Так, цехові майстри-кравці, а також суконники скаржилися королю на львівських і приїжджих євреїв та інших партачів, що займаються пошиттям й продажом жупанів. Король ухвалив рішення на користь кравецьких майстрів і суконників й зобов'язав усіх королівських урядників та міських чиновників затримувати осіб, котрі порушують його постанову і конфіскувати їхні товари. Половина конфіскації мала відійти до королівського скарбу, а решта передавалась на потреби згаданих

цехів [30]. Особливо відчутною стала єврейська конкуренція в ремеслі у другій половині XVII ст., про що свідчать збережені документи. Король Ян Казимир 31 серпня 1660 р. у Самборі на прохання львівського кравецького цеху заборонив євреям, а також іншим ремісникам, котрі не входили до братства, виготовляти та продавати одяг у Львові чи інших містах і селах під загрозою арешту з конфіскацією товару [31]. Згодом Ян Казимир 16 травня 1663 р. у Львові видав компромісний привілей, за яким євреї могли продавати лише ношений одяг, а пошиття та продаж нового залишалось привілеєм цеховиків. Обидва документи короля були повністю підтверджені його наступником Михайлом Вишневецьким 26 жовтня 1671 р. у Львові [32], однак проблема залишалась чинною.

Практика підтвердження королівських привілеїв та цехових статутів залишалась незмінною і була необхідною для підтвердження монопольного статусу кравецького цеху у його виробничій діяльності, особливо з огляду на зростаючу конкуренцію з боку євреїв, місцевих та приїжджих позацехових ремісників. Зберігся документ короля Августа II від 28 травня 1700 р., виданий у Варшаві, в котрому він підтверджує без наведення кількя грамот польських королів та львівських райців, що містять статuti і привілеї цеху кравців: ординація, складена магістратом Львова у 1528 р.; грамоти Сигізмунда I від 10 червня 1533 р, Сигізмунда II Августа від 11 червня 1570 р., Стефана Баторія від 5 листопада 1576 р, Владислава IV від 26 жовтня 1634 р., Яна II Казимира від 31 серпня 1660 р., Михайла Вишневецького від 26 жовтня 1671 р. та Яна III Собеського від 17 квітня 1682 р. [33]. Цими привілеями та статутами львівські кравці послуговувались до кінця XVIII ст.

Кравецький цех був спільним для католиків та православних. Однак, останнім чинились перешкоди на шляху до вступу в цех та розвитку професійної кар'єри. Це було пов'язано як із матеріальною складовою (вступні внески, організація застілля для членів цеху тощо) так і соціально-релігійною (діти майстрів мали пільги при вступі, відмінності в релігійній обрядовості, обмеження в кількості учнів та підмайстрів та ін.). Ситуація змінилася на користь українців з початком XVIII ст., коли Львівська православна єпархія на чолі з єпископом Йосифом Шумлянським перейшла на унію у 1700 р. [34, с. 273-314]. Відтоді унійні українці в кравецькому цеху отримали доступ до урядів цехмістра та столових майстрів, писаря та підскарбія, що документально підтверджується грамотою львівських райців від 27 квітня 1701 р. [35]. Проте, цілковитої рівності в правах та обов'язках між цеховими кравцями не було.

Після першого поділу Речі Посполитої у 1772 р., Львів став частиною Австрійської монархії. У 1778 р. нова влада видала патент "Генеральний регламент для цехів королівств Галичини та Володимирії" [1, с. 13; 5, с. 60; 13, с. 182], який регламентував діяльність цехових організацій, усунувши положення цехових статутів та королівських привілеїв про монополію на виконання кравецького ремесла. Так, документ створював нові можливості для розвитку вільної конкуренції та водночас ліквідував класичну форму організації львівського ремесла. Цехові організації, в т. ч. кравецький цех, продовжували існувати ще у XIX ст., і навіть у першій половині XX ст., але вони поступово перетворилися у добровільні об'єднання промисловців та виробників [18, с. xxii].

Отож, львівський кравецький цех належить до найдавніших ремісничих організацій в місті. Генеза кравецтва сягає княжих часів і займалися ним представники різних національних громад. Уконститування кравецької корпорації відбулося наприкінці XIV – початку XV ст. за взірцем, ймовірно, краківського цеху. Кравці, що залишилися поза братством могли легально займатися кравецтвом лише на Підзамчі і підпорядковувалися юрисдикції львівського старости, однак їхня кількість чітко окреслювалась. Декрет короля від 1525 р. позбавляв львівських ремісників правової залежності від краківських цехів, а також надавав підстави для монополізації процесу навчання і визволення учнів у містах та містечках Волині, Руського й Подільського воєводства. Водночас, зростання населення Львова, конкуренція в ремісничому середовищі, збільшення кількості партачів зумовили потребу конкретних законодавчих актів, котрі регулювали б економічне та соціальне життя цехових майстрів. Перший цеховий статут відомий з 1533 р., – надалі кравці практикували підтвердження своїх прав та привілеїв у кожного нового монарха аж до 1772 р., коли вони втратили юридичну силу. Принципи корпоративізму, ієрархії та дисципліни були основними механізмами життєдіяльності цехового організму протягом кількох столітньої історії кравецької корпорації у Львові.

Джерела та література

1. Charewiczowa Ł. Lwowskie organizacje zawodowe z czasów Polski przedrozbiorowej / Ł. Charewiczowa. – Lwów, 1929. – 196 s.
2. Horn M. Towarzysze cechów lwowskich w walce z wyzyskiem mistrzów w I połowie XVII w. / M. Horn // Kwartalnik Historyczny. – Warszawa, 1959. – R. 61. – Zesz. 2. – S. 379-401.
3. Білецький С. Боротьба підмайстрів з майстрами у Львові в середині XVII ст. / С. Білецький // 3 історії західноукраїнських земель. – К., 1960. – Т. 5. – С. 15-24.
4. Капраль М. Люди корпорації: Львівський шевський цех у XVII–XVIII ст. / М. Капраль. – Львів, 2012. – 552 с. + 16 іл.
5. Кісь Я. Промисловість Львова у період феодалізму (XIII–XIX ст.) / Я. Кісь. – Львів, 1968. – 224 с.
6. Крип'якевич І. Боротьба нецехових ремісників проти цехів у Львові (1590-1630) / І. Крип'якевич // 3 історії західноукраїнських земель. – К., 1957. – Вип. 1. – С. 5-14.
7. Капраль М. Привілей 1356 р. як повторне надання магдебурзького права для міста Львова / М. Капраль // Львів: місто, суспільство, культура. – Львів, 1999. – Т. 3. – С. 11-21. (Вісник Львівського університету. Серія історична. Спец. випуск).
8. Najstarsza księga miejska 1382-1389 / Wyd. A. Czołowski. – Lwów, 1892. (Pomniki dziejowe Lwowa. T. 1).
9. Księga przychodów i rozchodów miasta (1404-1414) / Wyd. A. Czołowski. – Lwów, 1892. (Pomniki dziejowe Lwowa. T. 2).
10. Gilewicz A. Przyjęcia do prawa miejskiego we Lwowie w latach 1405-1604 / A. Gilewicz // Studia z historii społecznej i gospodarczej poświęcone prof. dr. Franciszkowi Bujakowi. – Lwów, 1931. – S. 375-414.
11. Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie. – Lwów, 1873. – Т. 4.

12. Зубрицький Д. Хроніка міста Львова / Д. Зубрицький; Перекл. з польськ. І. Сварника; Коментарі М. Капралю; Ред. О. Шишки. – Львів, 2002. – 640 с.
13. Капраль М. Статути ремісничих цехів та купецьких корпорацій Львова XV–XVIII ст.: організаційно-правові питання / М. Капраль // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2006-2007. – Вип. 15. – С. 173-185.
14. Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa / Wyd. F. Piekosiński. – Kraków, 1882. – Cz. 2-4.
15. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАУЛ). – Ф. 131. – Оп. 1. – Спр. 175.
16. ЦДІАУЛ. – Ф. 131. – Оп. 1. – Спр. 293.
17. Паславська Н. Кравецький цех у Львові та позацехове ремесло в XVI – першій половині XVII ст.: проблеми співіснування / Н. Паславська // Гуманітарний простір науки: досвід і перспективи: Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (20 липня 2016 р.). – Переяслав-Хмельницький, 2016. – № 4. – С. 61-66.
18. Економічні привілеї міста Львова XV–XVIII ст.: привілеї та статути ремісничих цехів і купецьких корпорацій / Упоряд. М. Капраль. – Львів, 2007. – 816 с.
19. Volumina Legum. Przedruk zbioru praw staraniem xx. pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydanego. – Petersburg, 1859. – T. 1.
20. Volumina Legum. Przedruk zbioru praw staraniem xx. pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydanego. – Petersburg, 1859. – T. 2.
21. ЦДІАУЛ. – Ф. 131. – Оп. 1. – Спр. 340.
22. ЦДІАУЛ. – Ф. 131. – Оп. 1. – Спр. 410.
23. ЦДІАУЛ. – Ф. 131. – Оп. 1. – Спр. 379.
24. ЦДІАУЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 613.
25. ЦДІАУЛ. – Ф. 131. – Оп. 1. – Спр. 569.
26. ЦДІАУЛ. – Ф. 131. – Оп. 1. – Спр. 628.
27. ЦДІАУЛ. – Ф. 131. – Оп. 1. – Спр. 696.
28. Bałaban M. Żydzi lwowscy na przełomie XVI–XVII wieku / M. Bałaban. – Lwów, 1906. – 642 s.
29. Horn M. Żydowskie bractwa rzemieślnicze na ziemiach polskich, litewskich, białoruskich i ukraińskich w latach 1613-1850 / M. Horn. – Warszawa, 1998. – 134 s.
30. ЦДІАУЛ. – Ф. 131. – Оп. 1. – Спр. 548.
31. ЦДІАУЛ. – Ф. 131. – Оп. 1. – Спр. 751.
32. ЦДІАУЛ. – Ф. 131. – Оп. 1. – Спр. 884.
33. ЦДІАУЛ. – Ф. 131. – Оп. 1. – Спр. 808.
34. Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII ст.: організаційна структура та правовий статус / І. Скочиляс. – Львів, 2010. – xxiv + 832 с. + 16 с. кольор. іл.
35. ЦДІАУЛ. – Ф. 9. – Оп. 1. – Спр. 461.

Paslavska N. O. A tailoring workshop in Lviv in the late XIV – XVIII centuries: peculiarities of its legal status.

The given research makes an attempt to elucidate the legislative framework for a tailors' activity as well as a tailoring workshop's rights and privileges in Lviv. Other than that, the origins and foundations of the tailoring craft as one of the oldest and most popular occupations are traced. While preparing this research, a number of workshop statutes and royal privileges that enabled the author to reconstruct some of the peculiarities of Lviv's tailoring workshop legal status were analysed.

Key words: *tailoring workshop, craft, profession, handicraft, tailors, legal status, privileges, statutes, Lviv.*

Паславская Н. О. Портняжный цех во Львове в конце XIV – XVIII ст.: особенности правового статуса.

В исследовании освещается законодательная почва деятельности, права и привилегии портняжного цеха во Львове, а также прослеживается генезис основания и организации портняжного ремесла, как одной из самых давних и самых распространенных профессий. Проанализирован ряд цеховых уставов и королевских привилегий, которые позволяют реконструировать особенности правового статуса портняжной корпорации.

Ключевые слова: *портняжный цех, ремесло, портные, правовой статус, привилегии, уставы, Львов.*